

Hornické muzeum Příbram

OD NEJSTARŠÍCH HMOTNÝCH DOKLADŮ PO PRVNÍ PÍSEMNÝ ZÁZNAM O MONTÁNNÍ ČINNOSTI NA PŘÍBRAMSKU PŘED 700 LETY

Nejstarší doklady a jejich datace, týkající se užívání kovových předmětů v příbramském regionu, jenž se rozkládá na části Podbrdsko, Brd i středního Povltaví, se na základě nejnovějších poznatků posouvají na samý počátek pozdní doby kamenné, do časného eneolitu (přibližně 4500–4000 př. n. l.). V této době se střední Evropou šířila znalost vyhledávání a zpracování měděné rudy, ať již z místních ložisek nebo z dovozu. S tím pak souvisela následná výroba a používání předmětů z mědi, jak by naznačoval i nedávný nález měděné sekery u Dublovic na Sedlčansku, 27 km východně od Příbrami, pocházející právě z tohoto časového úseku. Podle prvkové analýzy byla sekera vyrobena z měděné, patrně uhličitanové či oxidové rudy, jejíž původ je však, i s ohledem na přítomný antimon, hledán nejspíše na středním Slovensku.¹ Zvýšenému zájmu o jižní část Podbrdsko, pravděpodobně nezemědělsky motivovanému, v této době napovídá i neobvyklá koncentrace archeologických nálezů z vrchu Plešivec v Brdech (13 km severně od Příbrami)² či unikátní zlomky keramiky z Hrazan (30 km severovýchodně od Příbrami), jejíž původ je nově shledáván až v němenské kultuře na území Polska.³ Ovšem první kolonizace krajiny, omezující se zatím jen na úzký pás středního Povltaví a jejíž příčiny dosud neznáme, se vztahuje až k dalšímu období, a sice k střednímu eneolitu - kultuře řivnáčské (3200–2700 př. n. l.).⁴

Teprve z mladší doby bronzové (1250–1025 př. n. l.) pocházejí pozůstatky technologických procesů, tj. metalurgických pecí, pracovních pomůcek, polotovarů a finálních výrobků, které přinejmenším dokazují zdejší zpracování měděné rudy místního, či (spíše) cizího původu.⁵ Takové indicie obsahuje například (pravděpodobně) hromadný nález z polesí Kurzbach (15 km východně od Příbrami) z počátků mladší doby bronzové. Byly v něm rovněž dva bronzové předměty, které

¹ Srv. DOBEŠ, Miroslav; FIKRLE, Marek; FRÁNA, Jaroslav; KORENÝ, Rastislav. Raně eneolitická sekera z Dublovic, okr. Příbram. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*. České Budějovice 2011, 24, v tisku.

² STOLZ, Daniel; KORENÝ, Rastislav. Broušené nástroje ze sbírky Hornického muzea Příbram. *Archeologie ve středních Čechách*. Praha 2008, 12, s. 141-150. STOLZ, Daniel; KORENÝ, Rastislav; ŠREIN, Vladimír; ŠREINOVÁ, Blanka. Broušená industrie z Plešivce. *Archeologie ve středních Čechách*. Praha 2009, 13-2, s. 557-563. STOLZ, Daniel; KORENÝ, Rastislav. Die Anfänge der neolithischen Besiedlung der Region von Příbram. *Fines Transire*, 2009, 18, s. 161-163. DOBEŠ, Miroslav; KORENÝ, Rastislav. Sekeromlaty kultury se šňůrovou keramikou v muzejních sbírkách jižního Podbrdsko. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*. České Budějovice 2007, 20, s. 99-108.

³ DOBEŠ, Miroslav; KORENÝ, Rastislav. Cizokrajná keramika doby kamenné z hrazanského oppida. Příspěvek k možnostem výskytu subneolitických nálezů v Čechách. *Praehistorica*. Praha 2010, 29, 69-77.

⁴ DOBEŠ, Miroslav; KORENÝ, Rastislav. Výšinné sídliště Malé Kolo u Nažovického Podhájí, okr. Příbram. Příspěvek ke kulturní povaze středního a horního Povltaví ve středním eneolitu. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*. České Budějovice 2010, 23, s. 27-54.

⁵ KORENÝ, Rastislav; NOVÁK, Lubomír. Hromadný nález z Nečina (II) a nový pokus o lokalizaci některých bronzů se sbírek Hornického muzea Příbram. *Archeologie ve středních Čechách*. Praha 2004, 8, s. 287-300.

mají snad souvislost s místní metalurgií z uváděné doby.⁶ V kontextu s touto časovou periodou je možné hovořit o skutečně první kolonizaci území na Příbramsku, která se koncentrovala zejména do středního Povltaví. Lze předpokládat, že noví osadníci znali a využívali polymetalická ložiska v širším okolí Příbrami. Rudy na Příbramsku se kromě mědi vyznačovaly hojným obsahem stříbra, olova i jiných důležitých kovů. Nálezem, který snad potvrzuje dobývání a zpracování místních nerostných zásob, je pár bronzových náramků z dětského hrobu v Drevníkách ve středním Povltaví (18 km severovýchodně od Příbrami), obsahující 20 a 30 % olova při absenci cínu. Jedná se patrně o ojedinělý doklad dobového metalurgického experimentu.⁷ K vyhledávaným nerostným zdrojům, které poutaly zájem předků, patřilo taktéž zlato získávané zřejmě rýžováním. Z obce Obory, 14 km východně od Příbrami, je známý nejstarší věrohodný nález zlata v prostředí kultury knovízské (1250–1025 př. n. l.).⁸

Již na konci pozdní doby bronzové (1025–800 př. n. l.) se v našich zemích objevují první importované předměty vyrobené ze železa. Počátky výraznějšího rozvoje domácího železářství ovšem spadají až na závěr starší doby železné (6.–5. stol. př. n. l.). Tehdy Příbramsko zasáhla nová kolonizační vlna.⁹ Zpočátku se jen okrajově dotkla na jihu Březnicka a na východě středního Povltaví, teprve mnohem později se rozšířila na většinu okolního území. Toto mladší osídlení lze spojovat s prvním historicky známým etnikem našich zemí – Kelty. Dynamický rozmach místního železářství totiž nastal až v mladší době železné – laténské (4.–1. stol. př. n. l.). Hlavním správním, obchodním a výrobním centrem regionu se stalo oppidum u již vzpomínané osady Hrazany ve středním Povltaví (1. stol. př. n. l.), ležící asi 30 km severovýchodně od Příbrami. Vedle železářství si svůj význam uchovala i metalurgie barevných kovů, zlata¹⁰ a zejména olovnatých bronzů. Ty byly oblíbeny hlavně pro svoji vysokou míru přesného odliší jemných výzdobných detailů, jak ukazují nejen předměty z hrazanského oppida, ale i z částečně prozkoumaného sídliště (roku 1988) v Příbrami-Brodu, obsahující například bronzovou sponu, řetízek a náramek, vyrobené ze slitiny mědi, olova a cínu. Řada nástrojů používaných Kelty si zachovala svůj tvar dodnes.¹¹

⁶ SMEJTEK, Lubor. Neznámé doklady zpracování bronzů z Dobříšska, *Podbrdsko*. Příbram 1994, I, s. 9-16. Předměty byly nedávno podrobeny prvkové analýze a současně probíhá jejich další výzkum na VŠCHT v Praze. V jednom případě se (ovšem zatím jen hypoteticky) může jednat o zbytek hornického špičáku typu Mitterberg, známého z nálezů především z Rakouska (srv. Mayer, Eugen Friedrich. *Die Äxte und Beile in Österreich*. Prähistorische Bronzefunde IX, 9. München. 1977. Pászthory, Katharine; Mayer, Eugen Friedrich. *Die Äxte und Beile in Bayern*. Prähistorische Bronzefunde IX, 20. Stuttgart 1998.

⁷ KORENÝ, Rastislav; FRÁNA, Jaroslav; HOŠEK, Jiří; FIKRLE, Marek. Pár náramků z mladší doby bronzové z obce Drevníky u Dobříše (okr. Příbram). In FURMÁNEK, Václav, MIROŠŠAYOVÁ, Elena (edd.). *Popolnicové polia a doba halštatská*. Nitra 2010, s. 161-172. KORENÝ, Rastislav. *Doba spalovačů mrtvol...aneb malý průvodce mladší dobou bronzovou na Příbramsku*. Katalog výstavy. Příbram 2010.

⁸ HRALA, Jiří. Profil knovízskou žárovou nekropolí u Obor. *Archeologické rozhledy*. Praha 2000, 52, s. 623-631.

⁹ KOUTECKÝ, Drahomír. Bylanské pohřebiště v Líchovech (dvůr Zrůbek) a halštatské osídlení na Sedlčansku. *Archeologické rozhledy*. Praha 1993, 45, s. 466-473. VOKOLEK, Vít. Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea IV. Drobné přírůstky z let 1919-1939. *Fontes archaeologici pragenses*. Praha 2009, 34.

¹⁰ WALDHAUSER, Jiří. Čtyřúhelníkové valy u Třebeska na Příbramsku (Příspěvek k hypotéze J.V. Bezděky o vztahu keltských kultovních míst k dolování). *Vlastivědný sborník Podbrdsko*. Příbram 1987, 38-39, s. 279-312.

¹¹ WALDHAUSER, Jiří; SMEJTEK, Lubor; FRÁNA, Jaroslav. Laténské prospekční (?) aktivity u Brodu na Příbramsku. *Archeologie ve středních Čechách*. Praha 2010, 14-1, s. 281-308.

Produkce železa na germánských sídlištích v době římské (30 př. n. l.– 400 n. l.) pak nijak nezaostávala za keltskou; jakékoliv doklady však na Příbramsku chybí.¹²

Přímé doklady pravěké montánní praxe se v regionu zatím nepodařilo objevit.

Po době římské nastává v kolonizaci zdejšího teritoria delší prodleva. Stopy po dalším osídlení, tentokrát Slovany, spadají až do 7.– 8. století, ovšem výrazněji se tento proces projevil na Příbramsku teprve v průběhu 9.–11. století a kraj se tehdy osídlil již trvale.¹³

Současná pramenná základna bezpečně prezentuje existenci báňské činnosti v březohorském rudním revíru, s polymetalickými ložisky Březové Hory a Bohutín, nejméně od 13. století, a to díky archeologickým nálezům z četných montánních lokalit z okolí říčky Litavky od Bohutína k Březovým Horám, z povodí Pilského potoka v Brdech i odjinud. Kromě vzorků olovářské strusky s příměsí stříbra, vyskytující se v místech jedné z nejstarších hutí nedaleko Bohutína, je možné zmínit například železný hák zakončený koulí k upevnění okovu - z nálezů historického důlního díla rovněž z této oblasti nebo hornickou sekerku a železný špičák z montánního pracoviště u nedalekého Lazce, s datací taktéž do 13. století.¹⁴ Nejstarším písemným pramenem o zpracování rud v příbramském regionu je listina z 21. dubna 1311, jíž postupuje měšťan Konrád se svými dvěma syny pražskému biskupu Janovi IV. huť, kterou v Příbrami před časem vlastním nákladem vybuřoval.¹⁵ Příbramské panství totiž patřilo od roku 1216 pražským biskupům, následně arcibiskupům. Tolik na vysvětlenou, proč figuruje v majetkoprávních záležitostech církevní vrchnost. Tento dokument spatřil světlo světa před 700 lety a je považován za první písemný doklad místní těžby a zpracování olovnato – stříbrných rud. Existuje též názor, že šlo o huť železářskou. Uváděný pramen potvrzuje určitou montánní tradici, sahající s jistotou před letopočet 1311. Na Březových Horách (od roku 1953 součást Příbrami) byly v roce 1956 při výstavbě nové části města poblíž odvalu dolu Marie objeveny pozůstatky středověkého sídliště z 13.-14. století, mající některé znaky hornické osady.¹⁶ Centrum správy však neleželo v místě báňského podnikání na Březových Horách, nýbrž v lokalitě dnešní staré Příbrami. Potvrzuje to i první písemná zmínka o Příbrami z roku 1216. Podle této listiny si Příbram koupil pražský biskup Ondřej.¹⁷ Výraznější společenský a hospodářský rozvoj přišel však až později,

¹² SALAČ, Vladimír. O železářství v době laténské a římské v Čechách. In ČECH, Petr (ed.). *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993-1997*. Most 1999, 103-121.

¹³ BUCHVALDEK, Miroslav; SLÁMA, Jiří; ZEMAN, Jiří. Slované hradě u Kozáovic. *Praehistorica*. Praha 1978, roč. VI. FRÖHLICH, Jiří; LUTOVSKÝ, Michal. Nové nálezy z hradě u Kozáovic, okr. Příbram. *Archeologie ve středních Čechách*. Praha 1999, 3, s. 385-406. OLMEROVÁ, Helena. Slované pohřebiště v Raděticích, okr. Příbram. *Památky archeologické*. Praha 1959, 50, s. 227-244. LUTOVSKÝ, Michal. Sídlištní objekt u Konětop (okr. Příbram). Příspěvek k raně středověkému osídlení středního Povltaví. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie*. Plzeň 1992, 8, s. 162-170.

¹⁴ HUML, Václav; STUDNIČNÁ, Blanka. Výzkumy hornické archeologie v okolí Bohutína. *Vlastivědný sborník Podbrdská*. Příbram 1986, 26, s. 253-265. Kudrnáč, Jaroslav. Archeologické výzkumy hornických stařin v povodí Litavky a středověkých zlatodolů u Čeliny. *Vlastivědný sborník Podbrdská*. Příbram 1987, 38-39, s. 221-247.

¹⁵ POLÁK, Stanislav. Historický úvod. Příbram. *Vlastivědný sborník Podbrdská*. Příbram 1977, 11-12, s. 11-78.

¹⁶ NOVÁČEK, Karel. *Středověké osídlení Příbramska a jeho vztah k surovinovým zdrojům*. Nepublikovaný rukopis diplomové práce. Praha.

¹⁷ POLÁK, Stanislav. Historický úvod. Příbram. *Vlastivědný sborník Podbrdská*. Příbram 1977, 11-12, s. 11-78.

¹⁸ VELFL, Josef. Movité a nemovité montánní památky v péči Hornického muzea Příbram. *Sborník mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice. Sekce T*. Příbram 2003, s. 7-14. VELFL, Josef. Památky Příbrami v obrazech. Příbram 2008, s. 127-130.

¹⁹ Hornické muzeum Příbram, fond Sbírka dokumentace, Závěrečná zpráva n. p. Rudné doly Příbram, 1985, karton č. I-XII. BAMBAS, Jiří. Březohorský rudní revír. Příbram 1990, s. 17-25, 86-102, 149-171. MAJER, Jiří.

a to s osobou zřejmě nejslavnějšího majitele panství - arcibiskupa Arnošta z Pardubic, jenž zde v polovině 14. století nechal mimo jiné postavit kamennou tvrz, jádro současného Záměčku - Ernestina. Vrátime-li se k problematice báňské činnosti, v Hornickém muzeu Příbram jsou mimo jiné k vidění původní želižko a špičák s násadou ze 14. – 16. století, základní havířské pracovní nástroje používané tehdy v březohorském rudním revíru.¹⁸ Montánní práce pokračovaly na Příbramsku s různými úspěchy i v průběhu následujících staletí. Od 30. do konce 50. let 16. století vyvrcholila první výraznější těžební konjunktura, která však nepřekročila hranice regionu. Přesto způsobila příliv dalších horníků a hutníků, většinou Němců z Krušných hor a Šumavy. Tito kolonisté se mohli usazovat přímo v okolí těžebních aktivit na Březovém vrchu, dnešních Březových Horách. Havířská osada měla částečnou samosprávu a podléhala hornímu úřadu. Platilo tu Jáchymovské horní právo. Kovkopové byli organizováni v Horním bratrstvu spravovaném hormistrem a přísežnými. Od krále Ferdinanda I. Habsburského získali v roce 1530 i vlastní pečeti, které nyní patří k cenným exponátům Hornického muzea Příbram. Dne 20. listopadu 1579 povýšil císař Rudolf II. Habsburský Příbram na královské horní město. Obec podléhala nejvyššímu mincmistrovi, jenž byl současně správcem dolů. Příbramští se osvobodili od robot a platů pod podmínkou, že ročně investují do těžby stejně vysoké částky, jako odváděli dříve v poplatcích. Platnost listiny byla trvale omezena výhradou, že privilegium panovník zruší, dojde-li k úplnému zastavení práce v dolech. Spolu s honosným titulem však přišel paradoxně a velmi nečekaně úpadek příbramské těžby, způsobený jednak vyčerpáním vrchních bohatých sfér rudního ložiska, dále provozně technickými potížemi s dobýváním z větších hloubek, nedostatkem kapitálových investic i jinými faktory. Evropského až světového významu dosáhlo příbramské stříbrorudní dolování v druhé polovině devatenáctého století. Těžba stříbra a olova v 80. a 90. letech 19. století v příbramském horním závodě představovala 97,7% celé rakousko-uherské produkce!¹⁹ Na začátku druhé poloviny století dvacátého měla zhruba tři desetiletí strategickou funkci také exploatace uranového ložiska. Místní rudní pole náleželo mezi velká a významná hydrotermální ložiska Evropy i světa. Na celkové produkci uranu v rámci bývalého Československa se Příbramsko podílelo nejvíce, a sice 38%. I díky tomuto faktu se nyní Česká republika řadí na 10. místo za největší producentské státy uranového hornictví světa – Kanadu, USA, Německo, Austrálii, Jihoafrickou republiku, Kazachstán, Ruskou federaci, Uzbekistán a Niger.²⁰ To však je již jiná kapitola montánní historie Příbramska.

Vyobrazení: Listina z 21. dubna 1311 týkající se majetkoprávního převodu příbramské hutě bývá všeobecně považována za první písemný pramen k zpracování a těžbě rud na Příbramsku. Od vzniku tohoto dokumentu uplynulo 700 let.

Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2004, s. 23-30, 48, 110, 174-198.
²⁰ Hornické muzeum Příbram, fond Sběrka dokumentace, Závěrečná zpráva ložiska Příbram, DIAMO s. p. , o. z. Správa uranových ložisek Příbram, 1995, IX. Kolektiv autorů. Rudné a uranové hornictví České republiky. Ostrava 2003, s. 306-309, 340-351, 358-361, 382, 392, 443-445, 449, 468-470, 477-478, 532-534.

Resumé

V dějinách Příbramska zaujímá mimořádně významné místo báňská činnost. Počátky a následující vývoj těžby a zpracování rud byly vždy úzce spjaty s historií zdejšího osídlení. Nejstarší stopy v příbramském regionu, jako součásti Podbrdská, směřují až na samý počátek pozdní doby kamenné – eneolitu (4500–2300 let před naším letopočtem). Napovídá tomu neobvyklá koncentrace archeologických nálezů z Brd a dalších míst. Tehdy se začaly používat kovové předměty vyrobené z mědi, jejíž původ je shledáván na středním Slovensku a na Balkáně. Následně v době bronzové pak ze slitin mědi, cínu, niklu, antimonu, arzenu a také z olova a stříbra. Přímé doklady montánní praxe z pravěku se v regionu zatím nepodařilo objevit. Existuje však řada pozůstatků technologických procesů, to jest metalurgických pecí, pracovních pomůcek, polotovarů i finálních výrobků, a rovněž mimořádná hustota osídlení dotčených lokalit v mladší době bronzové (1250–1025 let před naším letopočtem). Přicházející osadníci a prospektoři zřejmě znali a využívali polymetalická ložiska v širším okolí dnešní Příbrami. K novým nerostným zdrojům, které poutaly zájem, patřilo též zlato získávané patrně rýžováním. Již na konci doby bronzové (1025–800 let před naším letopočtem) se v nálezech vyskytují první předměty vyrobené ze železa. Velký rozmach však zažívá železářství až ke konci starší doby železné (6.–5. století před naším letopočtem). Příbramsko zasáhla nová osídlovací vlna. Další kvalitativní stupeň vývoje železářství pak nastal v mladší době železné – laténské (4.–1. století před naším letopočtem). Kolonizaci v onom časovém intervalu lze spojovat s prvním historicky známým etnikem našich zemí – Kelty. Vedle železářství si svůj význam uchovala i metalurgie barevných kovů, zejména olovnatých bronzů. Po příchodu Germánů v době římské (okolo roku 30 před naším letopočtem až 400 našeho letopočtu) jejich železářská produkce nijak nezaostávala za keltskou. Poté nastává v kolonizaci příbramského regionu delší prodleva. Až v průběhu 9.–10. století se objevují slovanské kmeny a kraj se osídluje tentokrát již trvale.

Současná pramenná základna bezpečně dokládá místní zpracování rud v 12.–13. století. Nejstarším písemným záznamem v příbramském regionu je listina z 21. dubna 1311, jíž postupuje pražský měšťan Konrád pražskému biskupu Janovi IV. huť. Tato zpráva je považována za první písemný materiál místní těžby a zpracování olovnato - stříbrných rud. Existuje též názor, že šlo o huť železářskou.

Evropského až světového významu dosáhlo příbramské stříbrorudní dolování v druhé polovině 19. století. Na začátku druhé poloviny 20. století měla zhruba tři desetiletí strategickou funkci také těžba zdejšího uranového ložiska, to je již ale jiná kapitola historie hornictví.

Nos Wolsthus Judei et Justiciarius Civitatis Pragae Almoniam omnibus pueris
lucis inspectis. Et consuetudine nostrae Conradus de pibranis et Henricus et Arco Lius filij eius
sponte et libere sunt confessi quod ipsi huc tam quam in fide Episcopi illidem in pibranis suis sumptibus et expensis
construxerunt et omne jus quod eis et militibus eorum in huc tam ipsa competit et possit competere in futurum. De honore dei
et ab omni gravitate eius via Wenceslai regis Bohemie. Et veniendo in christo pater domino duo Jabi Pragae Episcopi
suis per eum successores libere et nulla condicione et exceptione approposita contulerunt. Et sibi et in pona eius p
geni etiam possessionem et proprietatem huc tam ipsam per nos et successores ipsos huc tam ipse tradiderunt. Ita
quod ipsi duo Episcopi et successores suos huc tam ipsam locum vendit et permutavit licet cuiuscumque et quocumque
sibi placuit et de huc tam ipsa tangit de re sua facit quicquid sibi placuit voluerit. Petrus Conradus et filij sui
pater et super hoc confessione ipsorum spontaneis licet fieri et ipsas sigilla Civitatis nostrae Pragae muniri
in testimonium facimus. Nos quoque obviare instantiam et testimonium Juratus ipsius lucam placere. Conradi et
filiorum eius per eam confessionem per coram nobis est habere continere. Sigilli Civitatis nostrae muniri fecim
valerari. Datum Pragae. Anno domini Millesimo et centesimo. Cij. Cij. Kalendis Maii.

